

Maaske det er mine Griller – dagligdag og sindsstemninger for en nyslået herregårdsfrue

Af ph.d. Signe Boeskov, Dansk Center for Herregårdsforskning

Marie Elisa Tang, der var frue på den vestjyske herregård *Nørre Vosborg* i midten af 1800-tallet, førte en udførlig dagbog. Hun noterede sig gøremål, aktiviteter, færdene og samvær med mennesker hver eneste dag. Som barn af sin tid og det følelsesrige og romantiske 1800-tal noterede hun sig også løbende sine og andres sindsstemninger. Dagbøgerne giver således et sjældent detaljerigt indblik i både en hverdag og en følelsespraksis præsenteret gennem deres forfatterindes perspektiv – og i hendes vej ind i herregårdens verden.

Ankomst

I dejligt forårsvejr ankom den 31-årige Marie Elisa Tang (1807-1885) den 14. april 1838 til herregården

Nørre Vosborg var ramme om livet for den unge herregårdsfrue Molly Tang (1807-1885). Herregården var i ægteparret Tangs eje fra 1824 til 1878, og deres ejertid blev en særlig periode i herregårdens historie. Selvom økonomien kunne udfordre parret, blev det alligevel en fremgangsrig tid i den forstand, at Nørre Vosborg blev et omdrejningspunkt for nye initiativer, udvikling og ikke mindst festlighed. Herregården var dengang, som nu, berømt for sin historiske stemningsfuldhed. Nørre Vosborgs hovedbygning. Oliebillede af Ferdinand Richardt, ca. 1865. Privateje. Foto: Jannie Würtz Sløk.

Nørre Vosborg ved Nissum Fjord i Vestjylland. Hun ankom denne dag som husets nye frue i følgeskab med sin mand, godsejer Andreas Evald Meinert Tang (1803-1868), til hvem hun var blevet viet få måneder forinden i sit barndoms- og ungdomsmiljø på Christianshavn i København. "Mine Følelser var mange", skrev Molly (som hun kaldtes) i sin dagbog samme aften, da hun smukt beskrev dagens begivenheder. I det sidste dagslys og i det dejlige vejr var parret nået frem til herregården, hvor man i dagens anledning havde ladet tårn og stakit male, og hvor flaget var hejst på volden. Parret blev kærligt modtaget af gods-ejer Tangs mor, enkefru Marie Cathrine Meinert (1776-1855), der også havde sit hjem på *Nørre Vosborg*. Der opstod et romantisk og følelsesladet øjeblik mellem parret på tærsklen til herregården: "Gud velsigne Din Indgang og Din Udgang fra nu af og til evig Tid, sagde min kjære Evald, da han gav mig Haand og saae ind i mine vaade Øine". Alt var tilsyneladende såre godt – og så nagede tvivlen alligevel: "– dog –" skrev den unge frue, "nu, hvad var det, andet end mine gamle Griller, der formørkede min Himmel".¹

At følelserne var mange, og at de kunne være upassende blandede, er et signifikant og gennemgående

Portræt af Marie Elisa Tang, født Fenger, kaldet Molly, fra året 1838, hvor hun flyttede til Nørre Vosborg som nygift godsejerfrue. Kunstmaler Rask opholdt sig på herregården i december 1838, hvor han forevige det unge par. Molly Tangs dagbog afslører, at det ikke var en udpræget succes. Maler Rask var et lidt anstrengende bekendtskab, der ofte og gerne talte om sit eget talent, og det var kedeligt og tidskrævende at sidde model for ham. Resultatet var nedslående nok heller ikke tilfredsstillende: "Mit Portrait færdig. E ikke fornøjet desur" (onsdag den 19.12.1838). Portræt af Molly Tang. Portrætmaler Rask, 1838. Ejer: Sverre Barfod.

tema i Molly Tangs dagbøger. Ved siden af de daglige beskrivelser af livets gang, gøremålene og selskabeligheden var det relationerne og sindsstemningerne omkring og inden i Molly Tang, der optog pladsen på hendes dagbogs mange sider – og dermed måske også de refleksive stunder. Dette gjorde sig ikke mindst gældende i det livsomvæltende år 1838, hvor Molly Tang tog hul på rollerne som herregårdsfrue, hustru og mor.

Molly Tangs samtid var filosofisk, kunstnerisk og idealistisk romantikkens store periode og dermed en tid, hvor det at erkende og udtrykke følelser var centralt og forbundet med fascinationen og anerkendelsen af individets særegenhed. Det var også en tid, hvor familieidealer samlede sig omkring en moderne forståelse af den afsondrede kernefamilie som et naturligt centrum i tilværelsen og samfundet. Den kvindelige rolle heri var central. Som den kærlige mor. Som husfruen og den i hjemmet nærværende og styrende figur. Og som den aktive kraft i vedligeholdelsen af de kærlige følelser mellem familiemedlemmerne – hvilket ikke mindst var aktualiseret af tidens forventninger om romantisk kærlighedsægteskab.² Disse følelses- og familieforståelser er ofte beskrevet som idealer med rod i borgerlige og intellektuelle over- og middelklassebymiljøer.³ Herregårdsforskningen har dog i de senere år beskrevet, hvordan disse idealer i løbet af 1800-tallet også holdt deres indtog i herregårdsmiljøerne, omend i andre kontekster og under former, der lod sig integrere i disse miljøer.⁴

Molly Tangs dagbog, som hun førte dagligt gennem det meste af livet, og som er bevaret stort set intakt fra 1829 til hendes død i 1885, giver indsigt i en indivi-

duel historie, der i praksis samler både storbyborgerliv, herregård og udfoldelsen af tidens familieformer. Samtidig afspejler dagbøgerne en bevidstgjort refleksion over følelseslivet og dets betydning for individet Molly Tangs vej gennem tilværelsen. Dagbøgerne er grundkildematerialet for denne artikels undersøgelse og emne, og det er optegnelserne for Molly Tangs første tid på *Nørre Vosborg*, primært året 1838, der er i fokus. Dagbøgerne repræsenterer i sagens natur ikke en objektiv beskrivelse, men viser tværtimod Molly Tangs egen præsentation og forståelse af sin virkelighed, og de er først og fremmest anvendt som kilde til netop dette i den følgende artikel.

Den københavnske hverdag

Molly Tang blev født som Marie Elisa Fenger i 1807 i hjertet af datidens København af forældrene, Johannes Fenger (1767-1829) og Christine Lorentze Meinert (1779-1834). De boede på Christianshavn, hvor parret også videreførte familiens sæbefabrikations- og handelsvirksomhed og i øvrigt tog del i det københavnske borgerskabs liv og kredse. Barndoms- og ungdomsårene tilbragtes altså i hovedstaden, hvor hverdagen i høj grad var præget af aktiv omgang med en fast kreds af familie og nære venner. Besøgene på kryds og tværs i hjemmene på og omkring Christianshavn var utallige at dømme efter dagbøgernes redegørelser – en dag uden visitter hjemme eller hos andre eller anden form for social omgang var undtagelsen frem for reglen.⁵

Blandt den unge Molly Fengers personlige gøremål fyldte hendes egen dygtiggørelse inden for sprogt-

kundskaber, kunst og håndarbejde meget. Særligt det sidste optog mange timer og var et stort og varieret arbejdsområde, som Molly, hendes mor og søster og omgangskredsens kvinder varetog hver for sig og i fællesskab. Familien og kredsen dyrkede nyeste litteratur og drama, og der blev læst flittigt, både i fællesskab og individuelt. Byens tilbud – som teater, kunststudier, kirkegang hos udvalgte prædikanter, indkøb og udflugter – hørte ligeledes til hverdagens fornøjelser og aktiviteter. Dertil kom den lejlighedsvis deltagelse i de større opgaver i husholdningen som storvask eller hovedrengøring.

Både kernefamilien på Christianshavn og den udvidede københavnske familie var på flere måder allerede knyttet til slægten Tang på vestjyske *Nørre Vosborg* – først og fremmest fordi Mollys mor var søster til enkefru Marie Cathrine Meinert. Da Molly giftede sig i december 1837, var hendes tilkommende således også hendes fætter, og svigermoren dermed hendes moster.

Dagligdagen på Nørre Vosborg

Godsejer Andreas Evald Meinert Tang havde i 1824, som tredje generation af familien Tang, overtaget herregården *Nørre Vosborg*. Herregården hørte ikke til landets største godser, men den var for sit område af betydelig størrelse og betydning, og *Nørre Vosborg* fik i hans og hustruens periode ikke mindst cementeret sin status som et af sin egnssamlingspunkter og historiske stoltheder.⁷ Det var et aktivt herregårdsmiljø, som Molly Tang ankom til i april 1838. Godsets økonomi udgjorde allerede fra begyndelsen af Evald Tangs

ejerperiode en udfordring, men i 1838 havde han i en årrække arbejdet for at få godset på fode og var i det hele taget engageret i udviklingen af egnens landbrug og fremgang. Herregårdens bygninger var, da han hjemførte sin hustru, under udbedring, og opførelsen af en ny herskabsfløj var planlagt og igangsat.⁸

Herregården var, som tilfældet var i mange af 1800-tallets herregårdsmiljøer, omdrejningspunkt for et stort antal mennesker. Forpagterparret Ægidius, som var jævnaldrende med ejerparret, boede på herregården og stod i spidsen for en stab på knap 20 mænd og kvinder, der varetog drift og husholdning i bedriften, ligesom en lille gruppe af gartnere og håndværkere stod for vedligeholdelse af hus og have. Den tidligere godsejerfrue, Tangs mor, boede som bekendt stadig på herregården, hvor hun havde sine egne gemakker og en personlig "selskabsjomfru" til tjeneste. Til ejerparrets husholdning rådede man over en husjomfru med kokkepige og en bryggerspige til hjælp samt kusk og tjener.⁹ Godset dannede også ramme om en række fæstegårde og industrier og om folkene beskæftiget dermed.¹⁰ Og så var herregården ikke mindst omgivet af et netværk af familie, herunder Evald Tangs søskende og bekendte til familien, der ganske ofte havde netop *Nørre Vosborg* som selskabeligt og familiemæssigt samlingssted. Molly Tang trådte nu ind på scenen i den betydningsfulde rolle som herregårdens frue og den praktiske rolle som husholdningens leder.

Ikke overraskende tegnede hverdagen sig nu anderledes end i det københavnske. Omgangskredsen var ny, husholdningen var ny, og der var meget at lære. Molly Tang havde giftet sig med en travl godsejer, og

1800-tallets herregårdssruer var ledere af den omfattende daglige husholdning på herregården. Jo mindre herregården – og dermed staben – var, jo tættere var hun på de konkrete, praktiske opgaver. Skitse af køkkenpiger på Nørre Vosborg, der plukker fjerkræ omkring kurven. Ukendt kunstner, 1902. Nørre Vosborg godsarkiv.

Den romantiske kærlighed og kærlige bekræftelse mellem familiens individer hørte til idealerne for det moderne familieliv i parret Tangs samtid. Dagbogens mange tilkendegivelser af varme følelser mellem ægtefællerne og de mange følelsesladede ytringer om den elskede Evald peger på, at det også var et nærværende emne for Molly Tang. Portræt af godsejer Andreas Evald Meinert Tang. Portrætmaler Rask, 1838. Ejer: Sverre Barfod.

den "elskede Evald" var en stor del af tiden optaget af sine pligter, af udviklingsplaner, af rejser og af socialt samvær, der ikke inkluderede hustruen. Mange aftener gik hun i seng alene – "det var øde at gaee til Sengs"¹¹ – skrev hun, den første gang det skete. Og mange dage var hun alene om at håndtere alt det nye på herregården, som for eksempel ti dage efter ankomsten, hvor Evald Tang var kørt til en af de nærliggende landsbyer, og den unge frue fra København simultant måtte jonglere slagtning af en ko og høflig samtale med et proprietærpar på uanmeldt besøg: "Vor Koe blev slagtet. Evald og Niels kjørte om Efterm [til] Buur. La Cour og Kone kom imedens. Jeg skulde conversere dem og see til Koen, der blev hugget ned".¹² En sigende situation, som på mange måder indfanger den dagligdag, Molly Tang trådte ind i som frue på en mellemstor herregård, og som både indeholdt praktiske og repræsentative aspekter.

"Denne Huusholdning"

Hverdagens gøremål indeholdt altså nu styringen af arbejdsopgaver som slagtning, smørkærning, lysestøbning og tøjvask ved åen, selskabelighed og besøg af og hos den nye omgangskreds, nyindretning af herregårdens stuer og værelser og modtagelse af godsets samarbejdspartnere og bønder. Molly Tang kastede sig ud i det med vilje til at lære og til tage opgaven på sig, men også med udtalt bekymring over "Huusholdningssorger af alle Slags",¹³ særligt i de første, vanskelige måneder: "Min Sjæl er ængstelig bekymret i eftermiddag, alting ligger saa tungt paa mig. Denne Huusholdning jeg skal begynde at styre, og jeg veed hverken ud eller ind".¹⁴ Både sindsstemningen og resultatet af

bestræbelserne omkring husholdningen var svingende. Nogle dage afspejler den reflektive stund over dagbogen, at hun var gået sejrriig ud af kampen med forpligtelserne – som da hun ene kvinde måtte arrangere et gilde for folkene, og det blev en succes; folkene var fornøjede, dansede og ville ikke gå i seng.¹⁵ Andre dage tog hun forglemmelser, og måske først og fremmest fornemmelsen af at stå unyttig midt i det velsmurte herregårdsmaskineri, særdeles tungt – "jeg græd meget over min egen Udygtighed, og sov saare lidet den Nat".¹⁶

Den nye rolle var Molly Tang alene om at udfylde, men hun var ikke uden praktisk bistand og vejledning. Herregården havde en kompetent husjomfru, som den unge frue med ærefrygt tog ved lære af i den første tid, når det gjaldt de praktiske opgaver. "Det er et flinkt Fruentimmer – gid jeg var halv saa rask",¹⁷ ønskede hun sig ved synet af det effektive arbejde, der blev udført. Ligeledes havde Molly Tang taget sin ti år yngre og ugifte søster, Johanne Marie Cathrine Fenger (1817-1873) kaldet Hanne, med sig ind i sit nye hjem. Også Hanne skulle finde sig til rette i det nye miljø, men meget tyder på, at hun efterhånden var med til at aflaste sin søster i hendes ansvarsområder.¹⁸ Og så var der jo andre med førstehåndserfaring med livet som herregårdsdame på *Nørre Vosborg* lige ved hånden, som det var nærliggende at søge vejledning hos. Det gjaldt først og fremmest Evald Tangs mor, Marie Cathrine Meinert, og dernæst hans søster, Mathilde Krarup (1805-1899), der var vokset op på herregården og nu var en erfaren husmor og gift med pastor Krarup (1799-1862), som var sognepræst i Ulfborg, og derfor boede få kilometer fra herregården.

Svogerens og svigerindens blev hurtigt et fast og kærligt holdepunkt for Molly Tang, og samværet med parret Krarup var hyppigt. Relationen til svigermoren – ”Moder”, som Molly Tang kaldte hende – var ligeledes meget nærværende. I modsætning til ægtemanden var svigermoren fysisk til stede på herregården sammen med Molly Tang de fleste dage. Ifølge dagbogsoplysningerne interagerede de to dagligt, ligesom svigermoren deltog i de fleste af de selskabelige sammenhænge ude og hjemme sammen med det unge par. Enkelte optegnelser fra de første måneder på herregården tyder da også på, at Molly Tang opsøgte svigermorens råd, når bekymringerne trængte sig på omkring husholdningen, og at hun fik venlig respons.¹⁹ Dog er det gennemgående billede, at *Nørre Vosborgs* nye og gamle frue netop ikke delte den praktiske husholdningsstyring imellem sig, men at denne hvilede på Molly Tang, og at enkefruen havde trukket sig tilbage fra dette ansvar.

I det hele taget havde de to kvinder med tydelighed hver deres sfærer. De delte nok hus og daglige rammer, men de havde deres primære stuer og værelser i hver sin fløj og mødtes først og fremmest omkring socialt samvær. Molly Tangs måde at sætte ord på familiens færden på herregården understreger opdelingen. Svigermoren kunne således eksempelvis være ”hos os om Aftenen”, og det unge par kunne for eksempel være ”hos Moder” til te eller middag, hvor svigermoren med tydelighed var værtinde for selskabet.

Tonen lader til at have været venlig mellem de to kvinder i denne første tid af deres opdeltede fællesskab, og det ser ud til, at begge parter har været ind-

forstået med rollefordelingen. Dog var det hårdt for Molly Tang, når det enkelte gange ikke kunne undgå at skinne igennem, at hun var den mindst erfarne part – både på herregården og i den familiære relation – hvilket for eksempel kunne blive tydeligt, når svigermoren og svigerinden var samlet: ”Mathilde og Krarup her om Aft. Ærgrede mig lidt over, at jeg bliver lidt viskagtig behandlet [altså som en svag person] af M. [altså Moder], saa snart Mathilde er her. Teml fortabt – til E kom, saa bliver alt godt”.²⁰

Molly Tang og grillerne

Alt var godt, når Evald var ved Mollys side, og når hun kunne beskrive harmoni imellem dem. De kærlige følelser og lykkelige stunder mellem ægtefællerne var et yndet emne i dagbogen, hvor hvedebrødsdagsstemningen ikke fornægter sig: ”Min E stod op Kl. 5, og Kl. 6 sagde min elskede Ven mig Farvel – kom atter ind at gjentage det, da han havde faaet Kappen paa. Jeg laae til Kl. 8, gik om til 9½, og kjørte saa med Hanne til Præstegaarden i Regn men herligt Grødevair. Oh, jeg tænkte paa min elskede Evald og følte mig som den lykkeligste Kone, da jeg kjørte over Vindbroen, og Balsampoplerne duftede over mit Hoved”.²¹ Molly Tang udtrykte glæde og taknemmelighed, når ægtemanden udviste støtte og omsorg. Hun beskrev savn og ensomhed, når han var væk. Hun tilkendegav ængstelse, når han var syg eller ude i dårligt vejr. Og hun beskrev at have det hårdt, hvis der en sjælden gang opstod en misstemning mellem dem eller i hans humør. Relationen mellem ægtefællerne var altså en løbende anledning til følelses- og stemnings-

beskrivelser – i denne ægteskabets første tid først og fremmest positive tilkendegivelser.

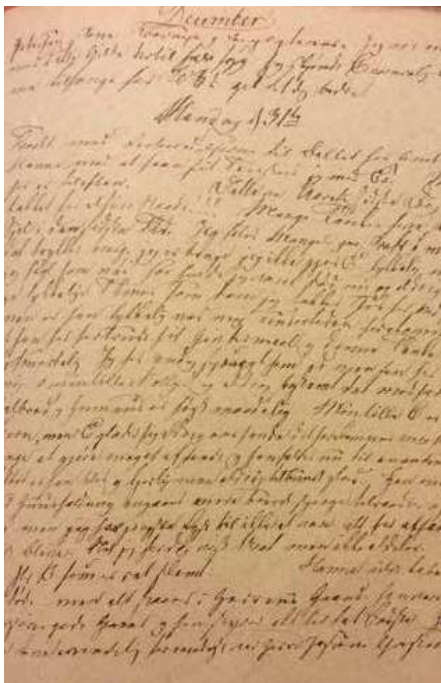
En anden, og langt mørkere, tråd igennem dagbogens sindsstemningsbeskrivelser er et tilbagevendende tungsind, som Molly Tang selv benævnte på forskellig vis som for eksempel ”mine gamle Griller”, ”Sorte Skikkelse” i baggrunden, at være ”snavs” (i dårligt humør), ”melankolsk” eller først og fremmest ”forknyt”.²² Anmærkningerne om en sådan tilstand optræder et par gange de fleste måneder og forekommer at være et plagsomt element i opgørelsen over den aktuelle dag eller dage. Det er desuden en ret gennemgående praksis, at angivelserne af det ringe humør er fulgt af kommentarer, der giver indtryk af, at Molly Tang i disse situationer befandt sig imellem, hvad hun mente, at hun burde gøre, og hvad hun rent faktisk gjorde. Både i den forstand, at det lader til ofte at være situationer med sådan en uoverensstemmelse, der udløste den forknytte sindsstemning, og i den forstand, at selve sindsstemningen i hendes egen vurdering ikke var passende.

Ud over tilpasningen til nye roller, nyt hjem, husholdning og nye relationer fulgte hurtigt efter brylluppet endnu en energikrævende forandring, nemlig en graviditet og i oktober fødslen af parrets første datter, Christine. Dagbogen melder tit om træthed, besvær og utilpashed – ”temlig maadelig” er en fast vending. Selvom omgivelserne – ifølge fru Tangs egne beskrivelser særligt den hensynsfulde ægtemand – lader til at have opfordret hende til hvile, var der intet, der kunne udløse de forknytte stunder som oplevelsen af ikke at kunne gøre nytte. Udtryk for tilfælde af personlig

lediggang eller dovenskab, som for eksempel lejlighedsvis at sove længe om morgenen, tage et hvil, eller ikke at have fået udført en passende mængde arbejde i løbet af dagen, følges således ofte af erklæret bekymring og forknyt sindsstemning: ”Jeg var ret hjertelig forknyt den Dag over mig selv, der ingen Glæde, ingen Nytte gjør i Verden – og kan saa vel undværes – ja, som er i veien her til lands. Ak var dette anderledes!!”.²³

Og da datteren var kommet til verden, førte moderskab og familieliv ikke alle dage de ønskede følelser med sig, og uoverensstemmelsen mellem ”bør” og ”gør” meldte sig også på dette plan. Som kort efter barnefødslen, hvor hun efter sin sengeliggende periode igen begyndte at tage hul på hverdagen og trods alle intentioner om at glædes over alt det gode, der var hændt, blev træt og ængstelig: ”Humeuret, som det kan – ikke som det skal. Der er meget slem ved mig. Min lille søde Tøs trives. Gud være takket. Oh, hvem der ret skjønnede paa hans Naade!!!”.²⁴

Den nye families første juleaften på *Nørre Vosborg* gav også anledning til anmærkninger. Travlheden, men også arbejdsfællesskabet, havde været fremherskende i mange dage, og nu samledes de nærmeste endelig hos godsejerparret og spiste sammen og fejrede julen på herregården. Det var lige, som Molly Tang havde ønsket sig, men frustrerende og upassende nok udeblev de forventede følelser: ”Det var det Billede af en Juleaften, som længe har foresvævet mig. Dog lurer [altså bedrager] det Ydre, thi det bedste, den inderlige Glæde, manglede... I denne søde Juuletid bør man sig ret fornøje og stræbe af al Konst og Flid, Guds Naade at ophøje”.²⁵

Dagbogen var en fast følgesvend for Molly Tang gennem det meste af hendes voksenalder. Siderne er tætskrevne og indeholder detaljer om stort og småt og om både det ydre og det indre liv. Ved årets afslutning, som her i 1838, gjorde hun som regel status over glæder og sorger i året, der var gået, og takkede for Guds nåde og tålmodighed trods udsving og bekymringer. Marie Elisa Tangs dagbog, 31.12.1838. Privatarkiv, Rigsarkivet Viborg.

Dagbøgerne giver altså indblik i en følelsespraksis, som ikke bare afspejler bestemte forventninger til egne færdigheder og adfærd, men også i høj grad til egne stemninger og måder at føle på. Visse sindsstemninger – som for eksempel forbundet med det romantiske bånd mellem ægtefællerne, med lykkefølelse eller den inderlige taknemmelighed over livets gaver – var ikke bare mere fremherskende og umiddelbart acceptable i Molly Tangs registrering af sine sindstilstande. De var tilsyneladende også forventet i bestemte situationer, hvor deres eventuelle fravær gav anledning til bekymret refleksion.

”Jeg føler Mangel på Kraft i min Stilling“

At følelserne var mange, som den unge fru Tang skrev på sin første dag på *Nørre Vosborg*, førte hun uomtvisteligt bevis for på sin dagbogs mange sider. At visse mønstre træder frem i beskrivelserne af følelser og stemninger, giver os indblik i noget væsentligt om det at være, eller blive, herregårdsfrue i det følelsesfulde 1800-tal.

Da Molly Tang på den sidste dag i året 1838 i selskab med dagbogen gjorde status over sin situation, skrev hun indledende: ”Dette var Aarets sidste Dag. Gud være takket for al sin Naade!!! Mange Tanker have krydset i min Sjæl i den sidste Tid. Jeg føler Mangel paa Kraft i min Stilling, og det trykker mig”.²⁶ På de følgende linjer vendte hun for sig selv forskellige aspekter af denne hendes stilling og den svaghed, hun følte heri. Det hele begyndte og endte naturligtvis med den elskede Evald, som hun frygtede ikke at kunne gøre lykkelig. Hun reflekterede over forældreska-

bet og forholdet mellem barn og far, som ikke var så inderligt, som hun ønskede. Og hun måtte omkring den plagsomme husholdning, som ægtemanden havde rådet hende til at søge mere vejledning om – men: ”oh, jeg har spurgt nok. Jeg har jo ogsaa Lyst til ikke at være alt for afhængig, som jeg vilde blive”.²⁷

Herregårdsfruen Molly Tangs stilling i livet indebar den store og mangeartede opgave at føre en herregårdshusholdning med alt, hvad dette indebar af praktiske og repræsentative opgaver og at gøre det med styrke og selvstændighed. Ifølge tidens idealer – og tilsyneladende ligeledes i hendes egen forventning – var dette også forbundet med evnen til at udfylde rollen som hustru og mor og i det hele taget samlingspunkt for familien og ikke mindst at gøre det under indflydelse af bestemte sindsstemninger.

”Store Gud, hvilken Forandring i dette Aar”,²⁸ skrev hun med rette på sin fødselsdag i 1838, mens hun stod midt i de mange forandringer, som det her har handlet om. Al begyndelse er som bekendt svær, og den videre historie om parret Tangs virke på herregården *Nørre Vosborg* fortæller som nævnt om et efterhånden effektivt parløb mellem ægtefællerne, der bragte herregården gennem en af dens mest bemærkelsesværdige perioder. Der gik heller ikke mange år, før det er afspejlet i Molly Tangs dagbøger, at hun faktisk fandt fodfæste og kraft i sin stilling. Skal man tro dagbøgenes beskrivelse, blev husholdningens rutiner og rollen i familien og ægteskabet velkendte og udført med større sikkerhed. Positionen blev efterhånden også oplevet stærk nok til at holde på eget værd, når Molly Tang vurderede relationerne og ud-

fordringerne. Refleksionen over sin plads i verden og de sindsstemninger, hun mødte den med, slap hun aldrig. De første indtryk af herregården heller ikke. Som fuldbefaren herregårdsdame skrev hun således mange år senere til sine børn om minderne om de første møder med herregården: ”Vosborg selv, hvad enten den staar smilende i sin Foraarsdragt eller en mørk Efteraarsdag kaster sit Taagesløv over den og Egnen – ja under hvilke Forhold at der gives mig et Øiebliks [...] gnavnende og quælende Bekymringer – altid kommer Skikkelserne af dette første Indtryk tilbage som en heel Saga, der fortæller forunderlige Ting”.²⁹

Noter:

1. Marie Elisa Tangs dagbog: Lørdag den 14.4.1838.
2. "The labors of love" kalder den amerikanske historiker John R. Gillis disse følelsesrelaterede ansvarsområder, som primært figurerede under familiens kvindelige overhoved. Gillis 1996: 144ff.
3. For eksempel Frykman og Löfgren 1979, Gillis 1996, Christiansen og Nielsen 2002, Hougaard 2008, Busk-Jensen 2009 og Lyngby 2015.
4. For eksempel Andersen 2005, Boeskov 2013, Boeskov 2017, Sumner 2004.
5. For eksempel søndag den 15.3.1829 gik den unge Molly Fenger i slotskirken og hørte J.P. Mynster prædike. Derfra til sin farbror Christian Fenger og familie, der også var bosat på Christianshavn – farbroren var syg og Molly kom for at høre, hvordan det gik ham. Derfra til familien Oppen, også på Christianshavn, som var et nært bekendtskab til familien Fenger – datteren Ingeborg var Molly Fengers nærmeste veninde i ungdomsårene – "at sludre en Times tid". Mens Mollys yngre bror Nicolaj tog til begravelse i Lyngby om eftermiddagen, smurte hun selv smørrebrød for sin moster, "Tante Helene", som om aftenen holdt selskab. Heri deltog familien Fenger og fire-fem andre familier fra omgangskredsen – og Molly morede sig efter eget udsagn godt.
6. Der var stabil brevudveksling mellem familien i København og familien i Jylland, ligesom familierne også til tider besøgte hinanden på henholdsvis herregården og i hovedstaden (for eksempel Maria Elisa Tangs dagbog 1829: 13.1., 17.1., 7.2., 2.3., 21.3., 26.3. 1.5., 9.5., 24.5., 3.6., 24.7.). Molly Fenger besøgte herregården i Vestjylland første gang som 17-årig i 1824: Graugaard a) 2014, s. 198. Det var også på *Nørre Vosborg* sommeren 1837, at Andreas Evald Meinert Tang friede til Molly Fenger, mens hun opholdt sig der med sine søskende

- (Marie Elisa Tangs dagbog søndag den 30.7.1837). Vedrørende de slægtsmæssige forbindelser mellem slægterne se: Barfod 1922.
7. Boeskov 2017: s. 32ff + 134ff.
 8. Graugaard a) 2014: s. 200.
 9. Marie Elisa Tangs dagbøger 1838 samt Folketælling for Ringkøbing Amt, Ulfborg Herred, Ulfborg Sogn 1834 og 1840.
 10. Graugaard b) 2014.
 11. Marie Elisa Tangs dagbog: Mandag den 16.4.1838.
 12. Marie Elisa Tangs dagbog: Tirsdag den 24.4.1838.
 13. Marie Elisa Tangs dagbog: Mandag den 14.5.1838.
 14. Marie Elisa Tangs dagbog: Fredag den 27.4.1838. Ligeledes udtrykkes frustration og bekymring over husholdsledelsen for eksempel 17.4., 18.4., 29.4., 30.4., 5.5., 1.9.
 15. Marie Elisa Tangs dagbog: Lørdag den 11.8.1838.
 16. Marie Elisa Tangs dagbog: Torsdag den 23.8.1838.
 17. Marie Elisa Tangs dagbog: Torsdag den 19.4.1838.
 18. Søsteren trådte især til omkring Molly Tangs barselsperioder og senere i opdragelsen af børnene, for eksempel 20.9., 21.9. og 26.9. 1838.
 19. For eksempel søndag den 29.4.: "Hos Moder at snakke om Huusholdningen – hun var saa venlig".
 20. Marie Elisa Tangs dagbog: Torsdag den 17.5.1838.
 21. Marie Elisa Tangs dagbog: Fredag den 8.6.1838.
 22. Marie Elisa Tangs dagbog: eksempelvis henholdsvis 14. og 15.4., 8.12., 8.6., 15.6., 11.3. og 29.1., 14.2., 24.6., 1.7., 18. og 19.8. 1838.
 23. Marie Elisa Tangs dagbog: Mandag den 6.8.1838.
 24. Marie Elisa Tangs dagbog: Tirsdag den 23.10.1838.
 25. Marie Elisa Tangs dagbog: Mandag den 24.12.1838. Molly Tang citerede salmen "I denne søde juletid", oprindeligt af C.F. Brorson, men i 1837 genudgivet og let ændret af fru

- Tangs yndlingsprædikant fra Københavnstiden N.F.S. Grundtvig.
26. Marie Elisa Tangs dagbog: Mandag den 31.12.1838.
 27. Marie Elisa Tangs dagbog: Mandag den 31.12.1838.
 28. Marie Elisa Tangs dagbog: "2.den Paaskedag" 1838.
 29. Marie Elisa Tangs erindringer: Til mine børn, ca. 1860, s. 62.

Litteratur:

- Andersen, Elly: "Fra fortidens herregårdskultur til fremtidens velfærdsmodel", i: *Historie*, 2005.
- Barfod, Anna Tang: *Forsøg paa et Overblik over Slægterne Meinert-Tang-Fenger og deres indbyrdes Forbindelse*. København 1922.
- Boeskov, Signe: "Fra den gamle frue til den vilde greve. Om et generationsskifte på Gammel Estrup afspejlet i indretning", i: Britta Andersen, Marie Aaberg Andersen og Klaus Højbjerg (red.): *Herregårdshistorie 8*, Gammel Estrup – Herregårdsmuseet 2013.
- Boeskov, Signe: *Herregård og herskab. Distinktioner og isenesættelser på Nørre Vosborg og Hvedholm 1850-1920*. Dansk Center for Herregårdsforskning 2017.
- Busk-Jensen, Lise: *Romantikens Forfatterinder*, bind 1. København 2009.
- Frykman, Jonas og Orvar Löfgren: *Den kultiverade människan*. Malmö 1979.
- Gillis, John R.: *A World of Their Own Making. Myth, Ritual and the Quest for Family Values*, Harvard 1996.
- Graugaard, Esben a): "Etatsråd Andreas E.M. Tang (1803-68) – vestjysk godsejer og idealist", i: Anders Bøgh, Helle Henningsen og Kristian Dalsgaard (red): *Nørre Vosborg i tid og rum*. Bind 2 – *Herregård i lyst og nød*, Aarhus 2014.
- Graugaard, Esben b): "Godsets udvikling i Andreas Tangs tid 1824-68", i: Anders Bøgh, Helle Henningsen og Kristian

- Dalsgaard (red): *Nørre Vosborg i tid og rum*. Bind 2 – *Herregård i lyst og nød*, Aarhus 2014.
- Hougaard, Jens: *Romantisk kærlighed*, 1. bog, Aarhus 2008.
- Lyngby, Thomas: *Måder at bo på. Indretning, liv, stemninger og bevidsthedsformer i danske overklasseboliger i byen 1570-1870*, Frederiksborg 2015.
- Sumner, Anne: *Borgerlige ambitioner och adliga ideal. Slott och byggherrar i Sverige kring sekelskiftet 1900*. Stockholm 2004.

Utrykte kilder:

- Folketællinger for Ringkøbing Amt, Ulfborg Herred, Ulfborg Sogn 1834 og 1840, arkivalieronline, www.sa.dk.
- Marie Elisa Tangs erindringer: *Til mine børn*, ca. 1860, transskriberet afskrift i efterkommeres varetægt.
- Marie Elisa Tangs dagbøger 1829-1838, dagbøger 1821-1885, Privatarkiv for Maria Elise Tang, Rigsarkivet, Viborg.